

1940 metų birželio įvykių Šiaulių regione atspindžiai ano meto spaudoje

Darius Juodis

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija
darius.juodis@lka.lt
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4756-0673>
<https://ror.org/048m2aa35>

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama 1940 metų birželio antros pusės Lietuvos spaudos publikacijos, liečiančios įvykius Šiauliuose. Tyrimui pasitelktas tuo metu Šiauliuose ėjęs laikraštis „Idomus mūsų momentas“ ir Lietuvos respublikinė spauda. Darbe stengiamasi išskirti pagrindines spaudos straipsnių temas ir tai iliustruoti konkrečiais pavyzdžiais.

1940 metų birželio pirmoje pusėje Lietuvos laikraščiai bei žurnalai neskelbė kažkokių ypatingų žinių, aiškiai nusakančių greitus ir esminius pasikeitimus valstybės gyvenime, bet padėtis pasikeitė antroje mėnesio pusėje, kai sovietų valdžia pradėjo įsitvirtinti Lietuvoje.

Ano meto spauda dažnai rašė apie Raudonosios armijos buvimą Šiauliuose kaip apie nenuginčijamą ir svarbų faktorių, nors vėliau tai stengėsi nutylėti sovietinė literatūra. Taip pat rašyta apie vadovaujančių pareigūnų pasikeitimus Šiaulių regione, nepateikiant išsamių paaiškinimų šiais klausimais. Paminėti spaudoje ir pirmieji žmonių pabėgimai iš Šiaulių į užsienį.

Daugiausia dėmesio spaudoje skirta prosovietiniam birželio 27 dienos mitingui Šiauliuose, neatskleidžiant jo organizavimo užkulisių. Pažymėtina, kad mitingų kalbos ir jų citatų atkartojimas spaudoje rodė tolesnius sovietų valdžios žingsnius. Kitas respublikinio lygmens įvykis Šiauliuose buvo politinių kalinių (komunistų) paleidimas iš kalėjimo, radęs nemažai atgarsių spaudoje.

Galima manyti, kad visos cenzūruojamos spaudos publikacijos nebūtinai atspindėjo realią įvykių padėtį ir eigą Šiauliuose ir kitose Lietuvos vietovėse.

Pagrindinės sąvokos: 1940 metų birželio mėnuo, Šiauliai, spauda, sovietų valdžia, Raudonoji armija, mitingai.

Reflections of the June 1940 Events in the Šiauliai Region in the Press of that Time

Abstract. The article examines Lithuanian press coverage from the second half of June 1940 relating to events in Šiauliai. The research employs both analytical and descriptive methods. The study draws on the local newspaper *Idomus mūsų momentas* (“Our Interesting Moment”), published in Šiauliai at the time, as well as the national Lithuanian press. The paper aims to identify the main themes in the press coverage and illustrate them with concrete examples.

In the first half of June 1940, Lithuanian newspapers and journals did not publish any particularly notable reports clearly indicating rapid and fundamental changes in the country’s life, but the situation changed in the second half of the month, when Soviet authority began to establish themselves in Lithuania.

Gauta: 2025-10-08. Priimta: 2026-02-10.

Received: 08/10/2025. Accepted: 0/02/2026.

Copyright © 2026 Darius Juodis. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

The press of that time often wrote about the presence of the Red Army in Šiauliai as an undeniable and significant factor, although this was later downplayed in Soviet-era literature. It also reported on changes among leading officials in the Šiauliai region, without providing detailed explanations of these issues. The press also mentioned the first cases of people fleeing from Šiauliai abroad.

Most attention in the press was devoted to the pro-Soviet rally held in Šiauliai on June 27, without revealing the behind-the-scenes aspects of its organisation. It is noteworthy that the reproduction of speeches from the rally and their quotations in the press reflected further steps by the Soviet authorities. Another event of national importance that took place in Šiauliai was the release of political prisoners (communists) from prison, which received considerable coverage in the press.

In addition to political developments, the press also included information of a more domestic (economic) nature, although these were overshadowed by political events. These non-political events may have been described more objectively by the press.

It can be assumed that all press publications, being subject to censorship, did not necessarily reflect the real situation or the actual course of events in Šiauliai and across Lithuania.

Keywords: June 1940, Šiauliai, press, Soviet government, Red Army, rallies.

Įvadas

1940 metų birželio įvykiai nulėmė Lietuvos gyvenimą dešimtmečiams, visa tai vienaip ar kitaip palietė kiekvieną krašto gyventoją. Jau daug ir įvairiai yra rašyta apie bendruosius to meto valstybės reikalus, bet daug rečiau pažvelgiama, kaip klostėsi įvykiai konkrečiame regione. Šiame straipsnyje atkreiptas dėmesys į Šiaulių miestą ir iš dalies regioną, pasitelkiant ano meto spaudos publikacijas.

Pagrindinis tyrimo objektas yra spaudos publikacijos, aprašančios įvykius Šiauliuose ir iš dalies regione. Straipsnyje nekeliamas tikslas išnagrinėti visus įvykius mieste ir regione remiantis archyviniais šaltiniais, memuarine literatūra, čia koncentruojamasi į atspindžius spaudoje.

Straipsnio chronologinės ribos siekia 1940 metų birželio antrąją pusę, kai Šiauliuose (kaip ir visoje Lietuvoje) pradėjo įsitvirtinti sovietinė valdžia, kuomet ji akivaizdžiai dar neatskleidė savo planų. Bet kurios pasirinktų datų ribos, apimančios kelių savaičių įvykius, yra sąlyginės, jos gali būti nustatinėjamos pagal konkretaus autoriaus pasirinkimą.

Ši tema išlieka aktuali, nes šiuo atveju dėmesys kreipiamas į praeities įvykius konkrečioje vietovėje (regione), t. y. Šiauliuose, pasitelkiant ano meto spaudos publikacijas, o tai nebuvo nagrinėjama ankstesnėje istorinės tematikos literatūroje. Straipsnyje pasirinkti aprašomasis ir iš dalies kritinės apžvalgos metodai, kurie yra tinkamiausi atskleisti pasirinktą temą.

Sovietiniais metais nusistovėjo oficialus terminas *Tarybų valdžios atkūrimas*, apibūdinantis 1940 metų įvykius Lietuvoje. Tai aiškiai nusakyta to meto istorikų darbuose (Butkutė-Ramelienė, 1958; Kancevičius, 1973; *Šarmaitis*, 1978 ir kt.). Pažymėtina, kad to laiko tendencingai rašomoje literatūroje Raudonosios armijos faktorius minėtas bendrame įvykių kontekste, bet neakcentuojant jo kažkokio svarbesnio vaidmens. Teigta, kad ji neurturėjo reikšmingo vaidmens „revoliuciniuose“ procesuose, šalies vidaus pertvarkymuose.

Tas kartota iš leidinio į leidinį. Įvykiai Šiauliuose ar jo apylinkėse minėti bendrame kitų Lietuvos įvykių kontekste.

Požiūris į įvykius pradėjo keistis tik keičiantis politinei SSRS santvarkai devintojo dešimtmečio pabaigoje. Pradėti publikuoti straipsniai, dokumentų rinkiniai, liudinkų atsiminimai, pasakojantys visai kitokią įvykių versiją. Įsivertina terminai *Lietuvos okupacija* ir *sovietizacija*. Vieni pirmųjų 1939–1940 metų įvykius chronologine tvarka pateikė istorikai Liudas Truska ir Vytautas Kancevičius (Truska ir Kancevičius, 1990). Jų darbe paminėtos į Šiaulius įėjusios Raudonosios armijos dalys, prosovietinis mitingas ir kt. (Ibid., p. 131, 133, 147, 153–154). Iki šiol lietuvių istorinėje literatūroje tebenagrinėjami įvairūs sovietizacijos politiniai ir socialiniai aspektai, išskylantys prieštaringi klausimai. Tiesiogiai birželio įvykiams Šiauliuose yra skirtas istoriko Juozo Matusevičiaus straipsnis (Matusevičius, 2007, p. 10–17). Jame autorius, remdamasis archyvine medžiaga ir publikuotais šaltiniais, aprašė, kas dėjosi mieste 1940–1941 metais, bet nenagrinėjo to meto spaudos publikacijų, nes nekėlė tokio tikslo.

Straipsnyje nepakeičiami pirminiai šaltiniai yra ano meto laikraščiai bei žurnalai. Tuo metu Šiauliuose buvo leistas vienintelis periodinis laikraštis „Įdomus mūsų momentas“, anksčiau ėjęs kitais pavadinimais. Jis įvardijamas kaip bulvarinio pobūdžio (*Šiaulių spauda tarpukario laikotarpiu*) arba kaip liberalus informacinis savaitraštis (Nekrašius, 2009, p. 49). Jis buvo vienintelis skirtas šiaulietiškomis aktualijoms. Straipsnyje naudojamas sutrumpintas jo pavadinimas „Momentas“. Pastebėtina, kad jo „bulvariškumas“ dingo po birželio 15 dienos, nes greičiausiai naujai valdžiai nereikėjo tokio formato, o leidinys pradėjo skelbti gana oficiozinę informaciją. Mėnesio gale paskelbta, kad laikraštis neis liepos mėnesį, kaip kiekvienais metais, o pasirodys rugpjūčio mėnesį (Gerb. skaitytojų dėmesiui, 1940, p. 3). Bet jis iš viso nustojo eiti, kaip daugelis to meto periodinių leidinių. Į pastarąjį leidinį šiame straipsnyje kreipiama daugiausia dėmesio, nes jo daugelio straipsnių ir skelbimų temos siejosi su Šiaulių miesto gyvenimu. Tiesa, šis laikraštis buvo leidžiamas kas savaitę ir kartais jame aprašomi įvykiai buvo sąlygiškai pasenę ir užgožiami naujų atsitikimų, tas ypač pastebima 1940 metų birželio mėnesį. Rengiant straipsnį taip pat peržvelgta prieinama ano meto respublikinė Lietuvos spauda, iš kurios surinkta reikalinga tyrimui informacija apie įvykius ir nutikimus Šiauliuose, kaip antai: „Lietuvos aidas“, „Lietuvos žinios“, „Laikas“, „XX amžius“ ir kt. Tyrimui vertinga ir viešai tuo metu pradėta leisti komunistinė „Tiesa“ (trumpai vadinosi „Liaudies balsas“), kuri atspindėjo jau grynai sovietinį požiūrį į įvykius. Prieškariu visi spaudos leidiniai buvo cenzūruojami, o po birželio 15 dienos sovietinė pusė dar labiau sustiprino kontrolę. Todėl laikraščiuose nesama plataus ir objektyvaus įvykių aprašymo, o tuo labiau nagrinėjimo. Žinios perteiktos gana vienodai. Bet šiame straipsnyje ir siekiama pamatyti vienodumus, o kartais galimus neesminius skirtingumus atskiruose leidiniuose.

Iki birželio 15 dienos įvykių

Skaitant 1940 metų birželio pirmos pusės Lietuvos laikraščius bei žurnalus, sudėtinga surasti kažkokias ypatingas ir akivaizdžias žinias, nusakančias greitus ir esminius pasi-

keitimus valstybės gyvenime. Atvirksčiai, galėjo atrodyti, kad kraštas gyvena kasdienį, ramų gyvenimą, ne išimtis ir Šiaulių miestas bei apskritis. Štai birželio 13 dieną Lietuvoje švęstos Antaninės, kurios jau buvo pakylėtos į valstybinį lygmenį, nes tai buvo tuometinio Respublikos prezidento Antano Smetonos vardadienis. Jau po birželio 15 dienos išleistas „Momentas“ (tarsi atsilikęs nuo įvykių) rašė, kad birželio 12 dieną dešimttūkstantinė šiauliečių minia pagerbė Respublikos prezidentą. Renginyje, be eilinių šiauliečių, dalyvavo Lietuvos skautų sąjungos Šiaulių rajono skautai, įstaigų viršininkai, kiti aukštesni pareigūnai. Renginio metu skautas Staniulis „pasekė „pasaką“ apie Smetoną ir jo darbus. Rašyta: „Pasekta „pasaka“ buvo palydėta Prezidento maršu“, kurį pagrojo 8 pėstininkų pulko orkestras (10-tūkstantinė šiauliečių minia pagerbė Respublikos prezidentą, 1940, p. 1). Antaninės taip pat plačiai švęstos ir kitose Lietuvos vietovėse. Tuo pat metu birželio mėnesį gimnazijas buvo bebaigią moksleiviai. Apie gimnazistų išleistuves Šiauliuose „Lietuvos aidas“ (jau prasidėjus daug rimtesniems politiniams įvykiams) rašė, kad birželio 15 dieną mieste įteikti 88 brandos atestatai abiturientams (Šiauliai / Šiauliuose 88 abiturientai, 1940, p. 1). Vėliau dar skelbta, kad birželio 15 dieną berniukų gimnazijos salėje įvyko Šiaulių muzikos mokyklos mokslo metų užbaigimo koncertas (Šiaulių kronika. Baigiamasis muzikos mokyklos aktas-koncertas, 1940, p. 6; Tėvynėj ir pasaulyje, 1940 06 21, p. 9). Tokios ir panašios žinios skaitančiuosius galėjo tarsi nuraminti, kad viskas vyksta kaip ramiais taikingais metais. Paskatinti sunerinti galėjo spaudos pranešimai apie Lietuvos pareigūnų vizitus į Maskvą, bet ir jie nebuvo akivaizdžiai įspėjantys apie būsimas pertvarkas. Tas pats „Momentas“ (jau po birželio 15 dienos) rašė, kad iš Maskvos grįžo ministras pirmininkas Antanas Merkys, kuris „pareiškė esąs patenkintas“, kad turėjęs progos apsilankyti „draugingos“ Lietuvai Sovietų Sąjungos sostinėje. Taip pat pranešta, kad atsistatydino vidaus reikalų ministras Kazys Skučas (Pas mus ir svetur, 1940, p. 3), plačiau nekomentuojant tikrųjų priežasčių. Šiaulietiškas „Momentas“ tarsi atsiliko nuo valstybinio gyvenimo eigos, nes pranešdavo apie įvykius, kuriuos jau buvo užgožę kiti dar svarbesni. Šis leidinys buvo savaitinis ir jo puslapiuose naujienos vėluodavo. Apibendrinant galima pasakyti, kad spaudos skaitytojai Šiauliuose (kaip ir visoje Lietuvoje) mažai tegalėjo orientuotis tikrojoje padėtyje, jei tik žinojo naujienas iš laikraščių ir žurnalų puslapių.

Raudonoji armija

Pokarinėje sovietinėje istorinėje literatūroje buvo vengiama minėti (neakcentuojant to, kaip reikšmingo fakto) Raudonosios armijos žygiavimą per Lietuvą 1940 m. birželio mėn., nes tai kirtosi su kuriamu neva savanoriško Lietuvos įstojimo į Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungą (citatosė sutrumpintai SSRS) vaizdiniu. Vėliau vengta apie tai rašyti, o ano meto spaudoje dažnai minėti Sovietų Sąjungos kariuomenės ir jos karių buvimo Lietuvoje faktai kaip reikšmingi įvykiai. Aišku, viską savaip interpretuojant, rašant vien iš teigiamos pusės apie Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos armijos vaidmenį. Apie Raudonosios armijos dalinių pasirodymą Šiauliuose ir kitur atvirai skelbė visa to meto Lietuvos spauda. Pirmiausia tai minėta Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos užsienio

reikalų komisaro Viačeslavo Molotovo reikalavimuose, įteiktuose Lietuvos užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui. Jie išspausdinti spaudoje, o vienas iš punktų skelbė: „Atskiros Lietuvos sieną perėjusios Sovietų Sąjungos kariuomenės dalys įžengs į Vilnių, Kauną, Raseinius, Panevėžį ir Šiaulius“ (Ministro Urbšio VI. 15 d. 14 val. telegrama, 1940, p. 6). Ano meto spaudoje pateikta daug naujienų apie Raudonosios armijos karių sutikimus įvairiose Lietuvos vietose, taip pat ir Šiauliuose. „Momentas“ rašė: „Tą naktį didžiuliai būriai šiauliečių vaikščiojo po gatves, aptardami paskutinius įvykius ir laukdami pasirodant pirmųjų SSRS kariuomenės dalinių. Kai Sovietų kariuomenė pasirodė, ji visur buvo sutikta draugiškai, su valiavimais, gėlėmis ir pan.“ (Šiauliečiai didžiųjų įvykių raidoje, 1940, p. 1). Kitas klausimas, kiek spauda teisingai pateikė šį vaizdinį, kiek jį iškraipė. Bet paties Raudonosios armijos įžengimo fakto neneigė, nes tai buvo akivaizdus faktas. Galima matyti ir praktinę reikalo pusę – tuo metu reikėjo ir gyventojus pamokyti, kaip elgtis su raudonarmiečiais. Atspausdintame Šiaulių apskrities Karo komendanto pulkininko Vėgėlio birželio 17 dienos įsakyme Nr. 1 rašyta, kad draudžiama „įžeidinėti ar nepalankiai traktuoti draugingos mums SSRS kariuomenės karius“ (Šiaulių apskr. Karo komendanto įsakymas nr. 1, 1940, p. 1). Tai nebuvo kažkoks netipiškas vietinis reikšmės įsakymas, jis tik atkartojė aukštesnės karinės valdžios įsakymą. Vėliau santykius su raudonarmiečiais bandė reguliuoti Šiaulių apskrities viršininko birželio 26 dienos skelbimas, kuris taip pat publikuotas vietiniame laikraštyje. Jis skelbė: „Su draugingos mums SSRS kariuomenės dalinių buvimu Lietuvoje, ragina Šiaulių miesto ir apskrities gyventojus laikytis tvarkos“. Toliau skelbime rašyta: „Patirta, kad piliečiai įvairiais reikalais mėgina kreiptis į draugingos mums SSRS kariuomenės atstovus, tuo trukdydami jiems eiti tiesiogines pareigas. Prašymas kreiptis į Lietuvos valdžios organus.“ Taip pat: „Visur ir visada elgtis tvarkingai, mandagiai, negaišinant draugingos mums kariuomenės pareigūnų nereikalingais kalbinimais ir kitais trukdymais“ (Šiaulių apskr. viršininko skelbimas, 1940, p. 1). Pasak šių nurodymų, vietinei liaudžiai neleista laisvai bendrauti su draugingais „išlaisvintojais“. Greičiausiai bijota kažkokių provokacijų, atvirų žmonių klausimų raudonarmiečiams ir kt. Panašūs ir konkretesni, bet spaudoje nepublikuoti, nurodymai buvo siuntinėjami ir vietos policijai, šauliams (Matusevičius, 2007, p. 10). Bet ir iš viešai publikuotų nurodymų susidaro bendras vaizdas, kaip reikėjo sutikti Raudonąją armiją.

Sovietinė armija buvo minima ir kitų įvykių kontekste, ne vien įžengimo ir sutikimo. Tai rodo, kad ano meto spauda apie Raudonosios armijos įžengimą rašė kaip apie nenuginčijamą ir svarbų faktą, ką vėliau stengėsi nesureikšminti sovietinė literatūra, kuri cituodavo sovietinę spaudą itin pasirinktinai. Nes tokios spaudos publikacijos jau nebūtų praėjusios pro sovietų cenzūros kontrolę vėliau.

Kadruų kaitos atspindžiai spaudos puslapiuose

Sovietų valdžia, siekdama įsitvirtinti Lietuvoje, pradėjo keisti buvusius vadovaujančius pareigūnus: perkėlinėti juos iš vienos vietos į kitą, atleidinėti iš tarnybos, skirti į vadovaujamus postus naujai valdžiai patikimesnius asmenis. Tokia kadruų politika Šiauliuose

atsispindi ir ano meto spaudos puslapiuose. Todėl kartais net nereikalingi archyviniai dokumentai, nes kai kurias kadrines pertvarkas galime matyti laikraščių puslapiuose.

Iš spaudos sužinome, kad tuo metu naujas pareigas respublikinės administracijos mastu gavo ir anksčiau Šiauliuose dirbę asmenys. Štai birželio 19 dieną Valerijonas Knyva paskirtas Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamento direktoriumi, iki tol jis buvo laikraščio „Lietuvos žinios“ atstovu Šiauliuose (V. Knyva paskirtas Sav-bių Departamento direktoriumi, 1940, p. 1). Apie jo ankstesnę veiklą rašyta: „1935 m. savi-valdybių rinkimuose Knyva organizavo pažangiosios Visuomenės sąrašą Šiauliuose, kuris rinkimuose laimėjo daugumą ir jis įėjo į Šiaulių miesto tarybą, kurioje aktingai pasireiškė dirbdamas įvairiose komisijose“ (Naujas Savivaldybių departamento dir. V. Knyva, 1940, p. 1). Birželio 18 dieną Vidaus reikalų ministerijos Spaudos ir Draugijų skyriaus vedėju paskirtas Petras Kežinaitis, anksčiau irgi dirbęs „Lietuvos žinių“ atstovu Šiauliuose, kur „pasireiškė, kaip aktyvus pažangios srovės veikėjas“ (Spaudos ir Draugijų skyriaus vedėju paskirtas P. Kežinaitis, 1940, p. 4). Taigi į pareigas pradėti skirti, sovietų valdžios manymu, pažangūs asmenys, nebūtinai anksčiau turėję glaudžių ryšių su pagrindine Lietuvos komunistų partija.

Taip pat ano meto spaudoje išspausdinta nemažai žinučių apie aukštesniųjų pareigūnų atleidimus ir paskyrimus Šiaulių regione. Štai Šiaulių apskrities karinis viršininkas pulkininkas leitenantas Jonas Vėgėlis buvo paleistas į atsargą (Paleisti į atsargą karininkai, 1940, p. 4). Iš tos pačios spaudos buvo galima sužinoti, kad Šiaulių apskrities kariniu viršininku paskirtas pulkininkas leitenantas Vladas Žutautas (Apskričių karinių viršininkų pakeitimai, 1940, p. 4). Taip pat atleistas ir Šiaulių apskrities viršininkas Juozas Vitkus, o paskirtas „darbo liaudyje populiarus“ Česlovas Liutikas. Jis pristatytas kaip mokytojas, kalbėjęs koncentracijos stovykloje, dirbęs „Aušros“ muziejuje, Padubysio valsčiaus ir Šiaulių apskrities tarybos narys (Č. Liutikas – apskrities viršininkas, 1940, p. 1; Apskričių viršininkų paskyrimai, 1940, p. 2). Jis dar įvardytas kaip „šiauliečiams gerai žinomas liaudies teisių gynėjas“ arba kaip „gabus ir sumanus savivaldybininkas“ (Šiauliai. Naujas apskrities viršininkas, 1940, p. 6).

Be karo komendanto pakeitimo, pakeisti (paskirti) ir kitų jėgos struktūrų vadovaujantys asmenys, Šiauliuose taip įvyko birželio 26 dieną. Nauju saugumo policijos Šiaulių apygardos viršininku paskirtas Boliūs Baranauskas, kuris pristatytas kaip šiaulietis (Naujas saugumo pol. apyg. viršininkas, 1940, p. 3). Tai buvęs Lietuvos komunistų partijos narys, pagrindininkas, kalbėjęs Lietuvos kalėjimuose. Jei į šį postą skirtas komunistas, tai Vidaus reikalų ministerijos sistemoje iš pradžių įvyko dalinis pareigų perskirstymas. Birželio 26 dieną Šiaulių policijos vadas Jonas Daniūnas buvo atleistas, o paskirtas į šias pareigas Jonavos I policijos nuovados viršininkas Antanas Mikaliūnas (Naujas policijos vadas, 1940, p. 3).

Vietos spaudoje skelbta ir apie atleidimus ir paskyrimus apskrityje. Birželio 28 dieną atleistas Joniščio burmistras Antanas Gedvila, o paskirtas Pranas Brijūnas (Atleistas Joniščio burmistras, 1940, p. 3). Nenurodant konkrečios datos buvo atleistas Radviliškio burmistras Vladas Brazauskas, o paskirtas mokytojas Klemas Jodka (Naujas Radviliškio burmistras, 1940, p. 3).

Iš spaudos buvo galima sužinoti ir apie pakeičiamus vadovaujančius pareigūnus. Bet fragmentiškai skelbta apie pasikeitimus kitose įstaigose. Antai Darbo Rūmų Šiaulių kultūros klubo vedėjas Kinka atleistas, o paskirtas darbininkas A. Domereckis (Naujas kultūros klubo vedėjas, 1940, p. 4). Nors kitur skelbta, kad ten laikinai eiti pareigas paskirtas darbininkas Šliaktinas (Šiauliai, 1940 06 27, p. 6). Rečiau skelbta ir apie žemesniųjų pareigūnų pasikeitimus. Štai birželio 25 dieną atleistas Šiaulių notaras Vladas Kaveckas, pareigos pavestos sekretorei Marijai Požemeckaitei (Atleistas notaras Vl. Kaveckas, 1940, p. 4). Tai tik pasikeitimai birželio mėnesį, vėliau jie bus dar didesni, bet apie juos rečiau skelbs spaudoje. Verta pastebėti, kad birželio mėnesį įvairavo antraštės, vienur buvo akcentuojamas pareigūnų paskyrimas, o kitur atleidimas.

Taigi iš ano meto spaudos buvo galima sužinoti apie vadovaujančių kadru pasikeitimus Šiaulių regione, tik aišku, kaip ir visose publikacijose, nebuvo pateikiama jokių išsamių paaiškinimų, kodėl taip konkrečiu atveju įvyko, o tik pateikiant tai skelbimo forma.

Pabėgimai iš Šiaulių

Spauda nenutylėjo ir apie tuos asmenis, kurie pabėgo dėl savo saugumo į užsienį, bet irgi nenurodė aiškių priežasčių. Štai vietos spauda skelbė, kad kada radijas pranešė, jog „SSRS kariuomenė peržengė Lietuvos sieną, šiauliečiuose, ypač aukštesniųjų valdininkų ir „tautos vado“ garbintojų tarpe, kilo didelis susijaudinimas. <...> O vakare, kai radijas plačiau pranešė, ura patriotai, ir visokie perekulščikai lakstė po miestą, siūlė beveik pusdykiai pirkti savo mūrines kelių aukštų „bakūžes“, rinkosi pinigus ir iš nakties kažkur dingo“ (Šiauliečiai didžiųjų įvykių raidoje, 1940, p. 3). Jaučiasi tokiose publikacijose ironija ir šaržavimas. Bet vėliau pateikta ir konkrečių pavyzdžių. Antai į Vokietiją pabėgo saugumo policijos Šiaulių apygardos viršininkas Ipolitas Januškevičius su žmona ir saugumo policijos agentūros vedėjas Juozas Pakulis. Skelbta, kad jie pabėgo palikę butus, daiktus, drabužius (Pabėgo saugumo polic. apyg. virš. Januškevičius, 1940, p. 1). Komunistinis laikraštis „Liaudies balsas“ dar labiau apibendrina: „Kaip Kaune, taip ir Šiauliuose atsirado Smetonos klapčiukų bėglių. Pirmieji pabėgo Šiaulių saugumo ir kriminal. policijos viršininkas Januškevičius ir jo bendras Pakulis.“ Bėgimo pro Šiaulius kontekste minimas ir generolas Povilas Plechavičius. Tas pats „Liaudies balsas“ rašė: „Be to, generolas Plechavičius pat išmově užsienin, jis pravažiavo savo automobiliu pro Šiaulius į Palangą, o iš ten Klaipėdon“ (Ir gen. Plechavičius pabėgo, 1940, p. 3). „Lietuvos aidas“ dar labiau išsiplėtė: „Generolas Plechavičius, apleisdamas savo dvarą, sukvietė kumečius, pavaišino valgiais ir gėrimais ir atsisveikindamas generolišku tonu, lyg savo kareiviams, įsakė, kad jo dvaras būtų tvarkomas kaip priguli“ (Šiauliai, 1940 06 28, p. 8).

Šiaulių vietos laikraštis komentavo ir garsiausią to laiko pabėgimą, t. y. prezidento Smetonos. Pats pabėgimas aprašytas su ironija, kaip ir pats buvusio prezidento asmuo. „Momentas“ rašė, kad kai radijas pranešė, jog A. Smetona pabėgo į užsienį, žmonės taip pasipiktino, kad ėmė plėšyti nuo sienų jo portretus ir čia pat juos naikino. Biustai buvo išplėšiami iš rėmų ir daužomi. Konkreti citata: „Jumoristai teigia, kad dabar metalo laužo rinkliava padidėsianti Šiauliuose mažiausiai porą tonų iš „tautos vado“ biustų“ (Šiauliečiai

didžiųjų įvykių raidoje, 1940, p. 3). Kitoje vietoje toliau pašiepta, kad Šiauliuose pasirodė daug 10 litų sidabrinų monetų su Smetonos atvaizdu. Anksčiau šios monetos buvo grobstyte grobstomos ir kišamos į kojines, o dabar daugelis nebenori jų imti (Vargas su „jubiliejniais“ pinigais, 1940, p. 4).

Apie tokią padėtį Šiauliuose (kaip panašiai ir kitur) rašė „Lietuvos aidas“: „Žinia apie išdavikišką A. Smetonos ir jo bendradarbių gėdingą pabėgimą užsienin Šiaulių visuomenėje sukėlė didelį pasipiktinimą. Daugelis įstaigų bei įmonių, išgirdę minėtą žinią, demonstratyviai plėšė nuo sienos A. Smetonos paveikslus ir juos kojomis trypė. Tas parodo, kad ir tie, kurie buvo laikomi Smetonos „režimo“ šalininkais per prievartą suvaryti tautininkų sąjungon, tylėjo tik dėl to, kad buvo surakinti ir diena iš dienos jiems buvo grasoma“ (Š. V., 1940, p. 6). Nežinia, kaip ten realybėje buvo su portretų draskymu, nenoru imti minimas monetas ir kt., kai kur matosi situacijos sudramatinimas. Bet spauda norėjo pateikti skaitytojui būtent tokį vaizdinį. Kartu su visu tuo vyko puolimas prieš Tautininkų sąjungą. Štai skelbta, kad Šiaulių pažangioji visuomenė reikalavo, kad būtų konfiskuoti visi tautininkų namai ir kitas turtas (Š. V., 1940, p. 6). O tokios ano meto publikacijos reiškė, kad tai netrukus įvyks. „Momente“ paskelbta, kad likviduoti tautininkų ir jaunlietuvių daliniai (Likviduoti tautininkų ir jaunlietuvių daliniai, 1940, p. 4). „Lietuvos aide“ sukonkretinta ir dėl organizacijų turto. Rašyta, kad Šiaulių apskrities buvusysis tautininkų veiklos turtas, dokumentai ir kt. buvo vežami į Šiaulius. Bet vertas dėmesio faktas, kad apskrities komiteto ir skyriaus organizacijos bylos, asmenų sąrašai, komiteto pirmininko Nausėdos įsakymu, sudeginti (Šiauliai, 1940 06 28, p. 8).

O iš kitos pusės tie spaudoje paminėti pabėgimai irgi pateikti kaip kažkoks teigiamas dalykas. „Sovietų armijos įžygiavimas, Smetonos ir jo aukštesniųjų pakalikų pabėgimas užsienin, politinių kalinių išlaisvinimas – šiauliečius taip pat džiaugsmingai nuteikė“, – rašė laikraštis „Laikas“ (Kronika, 1940 06 24, p. 4).

Taigi pirmieji pabėgimai iš Šiaulių į užsienį irgi atsispindi ano metu spaudoje, konkrečiai to nepaaiškinant. Tik plačiau aptariamos šiauliečių nuotaikos prezidento Smetonos pabėgimo atveju. Žinoma, spaudos publikacijos nebūtinai atsispindėjo realią įvykių padėtį.

Mitingai

Ano meto spaudoje galima rasti šiokių tokių prieštaravimų dėl mitingų ir įvairių susibūrimų organizavimo Šiauliuose ir kt. Štai vietos laikraštyje buvo paskelbtas Šiaulių apskrities karo komendanto birželio 17 dienos įsakymas Nr. 1 (išspausdintas beveik savaitei praėjus po paskelbimo). Jame remiantis tuo, kad einąs prezidento pareigas birželio 16 dieną paskelbė Valstybės gynimo metą, Šiaulių mieste ir apskrityje be komendanto sutikimo draudžiama rengti eisenas, demonstracijas, susibūrimus, „skleisti kurstančius ir nerimą keliančius gandas“. O miesto ir priemiesčio namų savininkai 23–4 val. privalėjo įėjimo duris ir kiemo vartelius laikyti uždarytus ir užrakintus (Šiaulių apskr. karo komendanto įsakymas nr. 1, 1940, p. 1). Šiek tiek vėliau paskelbtas ir apskrities viršininko skelbimas, kad be viršininko sutikimo negalima rengti eisenų, demonstracijų, susibūrimų gatvėse, aikštėse ir kt., taip pat nurodoma neskelbti nerimą kurstančių gandų bei nekurstyti vienos

visuomeninės dalies prieš kitą (Šiaulių apskr. viršininko skelbimas, 1940, p. 1). Kaip matysime, šie apribojimai netaikyti prosovietiniams renginiams. Tai irgi atspindys bendrų nurodymų, einančių iš tuometinės sostinės Kauno. Oficioze „Lietuvos aidas“ minėta, kad šis momentas nėra tinkamas ruošti demonstracijoms bei eisenoms, nes „dabar kiekvieną valandą turime išnaudoti kūrybiniam darbui ir skaistesnei Lietuvos liaudies ateičiai“ (Š. V., 1940, p. 6).

Iš spaudos puslapių galima buvo suvokti, kad Šiauliuose gyveno tinkami žmonės, galintys organizuoti naują gyvenimą, taip pat ir mitingus. „Lietuvos aide“ apibendrinta, kad „Šiauliai visada buvo tas Lietuvos miestas, kuriame gyviausiai reikėsi pažangioji mintis, kuriame veikliai dirbo pažangioji darbininkija ir darbo inteligentija. Dėl to Šiauliai ypač skaudžiai juto Smetoninės reakcijos leteną, kuri ne tik suardė darbininkijos gražiai ugdomą darbo žmonių sąjūdį, bet ir stengėsi išrauti visas pažangiosios veiklos šaknis“ (Šiauliai entuziastingai įžengė į naująją gadynę, 1940, p. 1). Dar konkrečiau parašė komunistinė „Tiesa“: „Šiauliai yra labai svarbus Lietuvos miestas ekonominiu, politiniu ir kultūriniu atžvilgiu. Šiaulių proletariatas skaitlingas, turįs puikių revoliucinių tradicijų. Už tat smetoninė žvalgyba į Šiaulius ypatingą dėmesį kreipė. Niekur Lietuvoj nebuvo taip išbujojusios žvalgybos provokacijos, kaip Šiauliuose. Daug sykių žvalgyba daužė nelegalias komunistines organizacijas“ (Komunistai mirdavo, bet neišsižadėdavo liaudies ir neišduodavo darbo žmonių, 1940, p. 1).

Jau pirmieji šiauliečių nuotaukų aprašymai turėjo byloti apie visuotinį entuziazmą. Štai vieno „Momento“ straipsnio citatos: „Plačioji visuomenė, kuri nebuvo prikišusi rankų prie „auksinio veršio“, įvykius sutiko ramiai ir su dideliu pasitenkinimu, kad pagaliau atėjo visokioms protekcijoms galas“, o kai birželio 17 dieną sužinojo apie suformuotą Justo Paleckio vyriausybę, „kilo didelis pasitenkinimas, kad pagaliau žmonės galės laisviau atsikvėpti“. Ir apibendrinta: „Visų gyventojų veiduose dabar pasirodė nauja išraiška: džiaugsmas, viltis, pasitikėjimas ateitimi. Dingo niūrumas, abejingumas viskam kam“ (Šiauliečiai didžiųjų įvykių raidoje, 1940, p. 1, 3). Jau pradėti skelbti sovietinei spaudai būdingi optimistiniai apibendrinimai.

Netruko atsirasti „Naujosios Gdynės Savanoriai-Kūrėjai“, kurie „paėmė valstybės ir tautos vairą į savo tvirtas rankas, kad audringu laiku išvestų Tėvynę į saugų gyvenimą“. Jie „ves tautą liaudies samanotų bakūzių keliu, liaudies žmonių prakaitu aplaistytais keliais ir vieškeliais“. „Lietuvių tauta nėra turčių tauta. Joje negali būti išnaudojamųjų ir išnaudotojų. Jos visi, be išimties, ir eiliniai nariai ir vadai yra kilę iš tos pačios šiaudinės pastogės.“ Vėl citatos iš to paties laikraščio „Momentas“. Šių „Savanorių-Kūrėjų“ pasveikinimai irgi buvo atitinkami: „Tad būk sveika, Liaudies Vyriausybė, samanotų bakūzių sūnų ir dukrų gynėja!“ (Naujosios Gdynės Savanoriai-Kūrėjai, 1940, p. 1). Visa tai buvo aliuzija į 1918–1920 metų Nepriklausomybės kovų savanorius kūrėjus. Tik šiuo atveju viskam suteiktas kitas socialinis atspalvis. Bet ir šie „savanoriai-kūrėjai“ buvo „pasiryžę aukotis Lietuvos nepriklausomybei“. Tik tas suvokta irgi savotiškai. Bet nepriklausomybe dar buvo prisidengiama.

Kaip minėta, laikraštyje skelbti potvarkiai nerengti mitingų, eisenų ir kt. be leidimų, bet prosovietiniams renginiams leidimai duoti be trikdžių. Spaudos puslapiuose daugiausia

dėmesio skirta birželio 27 dienos mitingo Šiauliuose aprašymui. Pažymėtina, kad vietinis laikraštis, aprašydamas tai, net nežinojo kalbėtojų, atvykusių iš kitur, pavardžių, bet patį mitingą aprašė naudodamas džiugius epitetus naujos valdžios atžvilgiu. Pasak „Momento“, Vilniaus gatve ėjusi minia nešė Paleckio ir Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos vadovų portretus. Taip pat buvo išrašyti padėkos žodžiai „Sovietų Sąjungos ir visų darbo žmonių vadui Stalinui“, Sovietų vyriausybei, Raudonajai armijai, taip pat naudotos pabėgusio „vado“ Smetonos karikatūros. Komunistinė „Tiesa“ raportavo: „Vakarykštis mitingas pralenkė visa tai, ką Šiauliai matė savo amžiuje. Didelė turgaus aikštė tikra žmonių jūra pavirto“ (Komunistai mirdavo, bet neišsižadėdavo liaudies ir neišduodavo darbo žmonių, 1940, p. 1). „Momentas“ paskaičiavo, kad demonstracijoje dalyvavo apie 15 tūkstančių žmonių (Milžiniška pergalės džiaugsmo manifestacija Šiauliuose, 1940, p. 1). Šio mitingo oficialūs atgarsiai paskelbti ir Maskvoje leidžiamame oficioze „Pravda“: „Vakar Šiaulių mieste įvyko 10-tūkstantinis mitingas. Didžioji miesto turgaus aikštė išpuošta raudonomis vėliavomis, plakatais, transparantais. Visur matomi draugų Stalino, Molotovo, Vorosilovo, Timošenkos portretai. Kalbėjusieji mitinge išreiškė gilią savo padėką ir ištikimybę liaudies išvadotojui – draugui Stalinui“ (В литовских городах и деревнях (1940), p. 6.). Kaip matome, maskviškis laikraštis sumažino mitinguotojų skaičių.

Mitingo plakatai, kalbos, šūkių, rezoliucijos atspindėjo bendrąsias ateities įvykių tendencijas. Štai mitinge Lietuvos komunistų partijos centro komiteto atstovas kalbėjo: „Raud. Armijos dėka, mes buvome išgelbėti nuo supuvusio Smetonos fašizmo. Tegyvuoja Sovietinė Lietuva – 13 sovietų respublika (Milžiniška pergalės džiaugsmo manifestacija Šiauliuose, 1940, p. 1). Tai įvyko šiek tiek daugiau nei po mėnesio.

Skambėjo reikalavimai išmesti „liaudies priešus“ iš valstybės aparato ir kariuomenės. Konfiskuoti pabėgusių „reakcionierių ir visų liaudies priešų“ turtus (Milžiniška pergalės džiaugsmo manifestacija Šiauliuose, 1940, p. 1; Šiauliečiai reikalauja: Sutramdyti Liaudies priešus, 1940, p. 4). Tas jau ir buvo pradėta įgyvendinti, tariaimi „liaudies priešai“ jau atleidinėti iš darbo. Šūkių „Tegyvuoja Sovietų Sąjunga! Tegyvuoja Raudonoji Armija! Tegyvuoja Sovietų Lietuva – Tryliktoji Sovietų Socialistinė Respublika! Tegyvuoja Lietuvos Komunistų Partija! Tegyvuoja draugas Stalinas – tautų išlaisvintojas! (Šiauliečiai reikalauja: Sutramdyti Liaudies priešus, 1940, p. 4). Rodė Lietuvoje įdiegiamą Stalino asmens kultą. Mitingas neapsiėjo be Smetonos pasmerkimo. „Prakeikiam jį! – šaukė vakar šiauliečių minia“ – taip vaizdą piešė „Tiesa“ (Komunistai mirdavo, bet neišsižadėdavo liaudies ir neišduodavo darbo žmonių, 1940, p. 1). Šios minimos publikacijos neatskleidė mitingo organizavimo užkulisių. Pagal vieno iš mitingo organizatorių Lietuvos komunistų partijos nario Juozo Grigalavičiaus prisiminimus (jis painioja datas ir kai kurias detales), techniškai mitingą suorganizavo pati Šiaulių apskrities administracija, paprašius Grigalavičiui (Teisybės nenuslėpsi, 1989, p. 4.)

Lietuvos komunistų partijos laikraštis „Tiesa“ dar skyrė dėmesio mitingui Žagarėje. Birželio 29 dieną „tolimam Lietuvos užkampyje esančioj Žagarėje“ įvyko Lietuvos komunistų partijos Šiaulių apskrities „komiteto suruoštas mitingas.“ Ten irgi sveikinta Sovietų Sąjunga, Raudonoji armija (laikraščio citata „Tegyvuoja mus išlaisvinusi iš smetonininkų vergijos Raud. Armija!“) ir „draugas Stalinas“. Taip pat reikalauta, kad

būtų išvalytas valstybės aparatas nuo „liaudies priešų“ (Karštai sveikiname darbo žmonių draugą Staliną, 1940, p. 4).

Vis dėlto svarbiausiu to mėnesio įvykiu Šiaulių regione, aprašytu daugelyje laikraščių, tapo birželio 27 dienos mitingas. Spauda neskelbė apie tokių mitingų organizavimo tikrąsias aplinkybes, jų eigą ir pan. Ar laikraščiuose pateiktas vaizdinys atitiko realybę? Bet kas kalbėta mitinguose ir vėliau rašyta spaudoje, buvo įgyvendinta netolimoje ateityje. Mitinge sakomos kalbos rodė sovietinės valdžios ateities planus, mitingai tai buvo lyg paruošiamieji darbai, tą aiškiai parodo spaudos skelbtos publikacijos.

Kalinių paleidimas

Šiaulių mieste veikė kalėjimas, kur tarp kalinamųjų buvo ir pagrindinės Lietuvos komunistų partijos nariai. Apie kalinimo sąlygas pradėta rašyti pasikeitus valdžiai. Sunkioms sąlygoms iliustruoti taikytas komunisto Juozo Garelio pavyzdys. Rašyta, kad 1940 metų kovo mėnesį jį iš Šiaulių kalėjimo atvežė į Kauno kalėjimą gydyti, mat „sirgo smarkiu nervų pairimu – jo visi poelgiai liudijo jį esant rimtą ligonį“ (Smetoniško teroro auka, 1940, p. 3).

Pasikeitus politinei situacijai, politinių kalinių (komunistų) paleidimas tapo vienu svarbesnių įvykių Šiauliuose, kuriuos aprašė spauda. „Momentas“ rašė, kad birželio 20 d. Šiauliuose pasklido žinia, kad apie 20 val. bus paleisti kaliniai, bet jau 17 val. šiauliečių būriai rinkosi prie kalėjimo. Pats paleidimas pavaizduotas: „Susirinkusieji žmonės juos sutiko nenutrūkstamais valiavimais ir apibėrė atsineštomis gėlėmis. Su verkiančiais džiaugsmo ašaromis išleistais kaliniais drauge verkė ir susirinkusi minia“ (Šiaulių s.d. kalėjime laikyti politiniai kaliniai išvydo savo laisvę, 1940, p. 1, 3). Kaip matome, vaizdas perteiktas jausmingai.

Vėliau Bubių užkandinėje suorganizuotos politiniams kaliniams vaišės. Jie aprūpinti drabužiais, nakvyne ir kt. Skelbta, kad darbininkai, tarnautojai, savininkai suaukojo jiems apie 5000 litų. Tarp paleistų buvo Danielius Todesas, Jonas Valdžiūnas, Feliksas Bieliauskas, Karolis Petrikas, Motelis Kerbelis, Jankelis Vinickis ir kt. Iš viso 44 (Šiaulių s.d. kalėjime laikyti politiniai kaliniai išvydo savo laisvę, 1940, p. 3). Iš šių paleistųjų kilo nemažai sovietinės Lietuvos partinių veikėjų ir sovietinio saugumo darbuotojų.

„Lietuvos aide“ paskaičiuota, kad Šiauliuose išleisti iš kalėjimo 44 politiniai kaliniai buvo atkalėję iš viso 270 metų. Jiems dar buvo likę kalėti 149 metai. Be to, buvo paleisti du nuteistieji kalėti iki gyvos galvos (Politiniai kaliniai paleisti iš provincijos kalėjimų, 1940, p. 1). Laikraštyje „Laikas“ paskelbta, kad išleisti 54 kaliniai (Kronika, 1940 06 24, p. 4). Bet gal čia būta korektūros klaidos.

„Momentas“ pastebėjo vertą dėmesio šio įvykio detalę, kad „Į paleidžiamųjų sutikimą atėjo keli SSRS kariuomenės karininkai, kurie minios buvo pasveikinti garsiais valiavimais ir apdovanoti gėlėmis“ (Šiaulių s.d. kalėjime laikyti politiniai kaliniai išvydo savo laisvę, 1940, p. 1). Koks buvo jų konkretus vaidmuo, neaišku: ar žiūrovai, ar įvykio prižiūrėtojai.

Kitą dieną birželio 21 dieną Šiauliuose „Liaudies namuose“ įvyko politinių kalinių pagerbimas (Buvusiems politiniams kaliniams sutikti Šiaulių komitetas, 1940, p. 4). Po to

įvyko pasidėkojimai. Buvusiems politiniams kaliniams sutikti Šiaulių komitetas padėjo visiems prisidėjusiems. O buvę politiniai kaliniai reiškė „širdingiausią padėką“ Šiaulių sunkiųjų darbų kaliniams politkaliniams sutikti komitetui (Padėka, 1940, p. 2).

Šiaulių kalėjime įvyko ir kiti pasikeitimai. Iš čia atleisti katalikų, stačiatikių, sentikių kapelionai (Atleisti kalėjimo kapelionai, 1940, p. 3). Kaip ir kitur Lietuvoje.

Kalėjusių komunistų paleidimas iš kalėjimo tapo dar viena naujos valdžios akcija Šiauliuose, kuri atsispindėjo ano meto spaudoje ir buvo ne tik vietinės, bet ir respublikinės reikšmės įvykis, nes paleisti asmenys, kurie toliau vykdė sovietizaciją ne tik Šiauliuose.

Kiti įvykiai

Be esminių politinių įvykių tomis dienomis Šiauliuose būta ir kitų reikalų, kurie glausčiau ar plačiau aprašyti spaudos puslapiuose. Įvairūs nepolitiniai skelbimai apie pasikeitimus mieste pasirodydavo trumpų žinučių pavidalu. Štai rašyta, kad nuo liepos 1 dienos Šiauliuose bus dvi policijos nuovados, nes viena nespėja aptarnauti visų gyventojų (Bus dvi policijos nuovados, 1940, p. 3). Pastaroji pertvarka greičiausiai nesietina su politiniais sprendimais, o planuota dar iš anksto. Dažnai skelbta informacija buvo ūkinio pobūdžio. Štai Šiaulių miesto savivaldybė paskelbė konkursą vandentiekio bokštui pastatyti, kuris turėjo vykti 1940 metų liepos mėnesio 6 dieną 12 valandą savivaldybės būstinėje (Smulkūs skelbimai, 1940, p. 7). Rašyta apie transporto problemas, konkrečiai dėl susisiekimo su artimiausia Šiaulių vasarviete – Rėkyva. Šia vasarviete daugiausia naudojosi neturtingesnieji miesto gyventojai ir darbininkija. Šiaulių miesto savivaldybė, žinodama šią padėtį, buvo nutarusi nupirkti kelis autobusus ir juos paleisti kursuoti į Rėkyvą, tačiau paaiškėjo, kad autobusų gauti buvo ne taip lengva (Šiauliai, 1940 06 20, p. 5). Tų metų birželį prasidėjus šiltesnėms dienoms, Šiauliuose vėl tapo aktualus pliažų klausimas. Į Rėkyvą autobusai reguliariai nekursavo, todėl šiauliečiai turėjo tenkintis „prūdeliu“, kuris tuo metu visiškai nuseko (Tėvynėj ir pasaulyje, 1940 06 24, p. 8). Tą mėnesį didesnes problemas sukėlė audra, Šiaulių apylinkėje padariusi 75 000 litų nuostolių (Įvairios žinios, 1940, p. 9; Kronika, 1940 06 17, p. 4). Tačiau šis epizodas menkai atsispindėjo spaudoje.

Taip pat spausdinti įvairūs skelbimai apie parduodamus daiktus, rodomus kino filmus. Pastarieji jau atspindėjo pasikeitusią padėtį. Antai „Liaudies namuose“ rodytas sovietinis filmas „4 periskopas“ (Liaudies namai, 1940, p. 2). Sovietinių filmų buvo rodoma vis daugiau ir daugiau.

Nors sparčiai keitėsi politinė santvarka, bet niekur nedingo buitiniai žmonių konfliktai ir nusikalstama veikla. Nors „Momentas“ rašė, kad įmonėse ir įstaigose darbas vyksta normaliai, „po didžiųjų įvykių, nuostabiai sumažėjo kriminalinių nusikaltimų skaičius“ (Šiauliečiai didžiųjų įvykių raidoje, 1940, p. 3). Tokie pasakymai lyg gražino vaizdą bendrame kontekste.

Buitiniai konfliktai buvo neišvengiami. Štai miesto turgavietėje kilo konfliktas tarp ūkininkės ir pirkėjos. Nesutarus dėl kiaušinių kainos ir kt. pardavėja metė kiaušinį į pirkėją ir gavo smūgį puodu galvon (Bobų „karas“, 1940, p. 4). Kiti asmenys norėjo gyventi asmeninį gyvenimą, neatitinkantį įstatymų tvarkos. Šiauliuose policija sulaukė

Henriką Galvanauską, kuris 1935 metais Kretingoje buvo vedęs Olgą Klemeklytę ir, su ja oficialiai neišsiskyres, 1939 metais Šiauliuose vedė Rožę Jasinskaitę. Jam iškelta byla už dvipatystę (Įvairūs įvykiai, 1940, p. 1).

Pasitaikė finansinių pažeidimų, paminėtų ir spaudoje. Štai Finansų ministerija nubaudė Boruchą Naftalovičių Linkuvoje, Juozą Aukštikalnį Šiauliuose už kainų nepažymėjimą, prekybos sąlygų sunkinimą, sąskaitų pirktoms prekėms nelaikymą, sąskaitų neišdavimą ir kt. (Finansų Ministro baudos, 1940, p. 11).

Būta ir kriminalinių nusikaltimų. Policija padarė kratą „pas tūlą“ L. Doveikienę, gyv. Šiauliuose, Aukštojoj gatvėje 31, ir rado pinigams gaminti prietaisus. Rasta taip pat jau pagamintų penkličių, jiems padirbinėti reikalingo lydinio ir kt. Skelbta, kad Doveikienė ne tik padirbinėjo pinigus, bet ir juos platino (Šiauliai, 1940 06 20, p. 5). O vienas kriminalinis įvykis nuvilnijo per kelių laikraščių puslapius. Šiaulių kriminalinė policija išaiškino ir likvidavo eilę „ištvirkavimo namų“, o jų laikytojus uždarė į kalėjimą (Tėvynėj ir pasaulyje, 1940 06 18, p. 8). Suėmė ir uždarė į kalėjimą S. Dargienę iš Šiaulių, ji kaltinta laikanti „ištvirkavimo namus“, jai paskirta 15 000 litų turto laida (Kronika, 1940 06 17, p. 4). Taigi nusikalstamumas vyko nežiūrint besikeičiančios politinės situacijos.

Apibendrintai galima teigti, kad šie buitinio lygmens straipsneliai ir skelbimai galėjo rodyti, jog visuomeninis gyvenimas eina normalia tėkme, bet taip nebuvo, nes viską užgožė sparčiai besirutuliojantys politiniai įvykiai. Tačiau galbūt šie buitiniai įvykiai buvo objektyviausiai nušviečiami ano meto spaudoje, nes jie tiesiogiai nelietė visais būdais kontroliuojamų politinių įvykių šalyje.

Išvados

1940 metų birželio mėnesio pirmos pusės Lietuvos laikraščiai bei žurnalai neskelbė kažkokių ypatingų žinių, aiškiai nusakančių greitus ir esminius pasikeitimus valstybės gyvenime; tai taikytina ir kalbant apie spausdintas žinias iš Šiaulių miesto gyvenimo. Spaudos skaitytojai Šiauliuose (kaip ir visoje Lietuvoje) nedaug galėjo orientotis tikroje padėtyje, jei tik žinojo naujienas iš laikraščių ir žurnalų puslapių. Žinių tematika ir jų srautas pasikeitė po 1940 metų birželio 15 dienos.

Ano meto spaudoje nemažai rašyta apie Raudonosios armijos žygiavimą per Lietuvą, taip pat ji buvo dažnai minima ir kitų įvykių kontekste, taip pat ir Šiauliuose. Tai parodo, kad spauda rašė apie šios armijos buvimą Šiauliuose, kaip apie nenuginčijamą ir svarbų faktorių, ką vėliau stengėsi nutylėti ar nesusieksminti sovietinė literatūra.

Iš spaudos buvo galima sužinoti apie vadovaujančių kadry pasikeitimus Šiaulių regione, tik kaip ir visose publikacijose be jokių išsamių paaiškinimų, perduodant apie tai skelbimo forma. Paminėti ir pirmieji žmonių pabėgimai iš Šiaulių į užsienį, konkrečiai to neaiškinant. Tik plačiau buvo aptariamose negatyvios šiauliečių nuotaikos dėl prezidento Smetonos pabėgimo.

Vienas plačiausiai spaudoje aprašytų įvykių Šiauliuose buvo birželio 27 dienos mitingas. Neskelbta apie jo organizavimo tikrąsias aplinkybes, eigą ir pan. Pastebėtina, kad tai, kas buvo kalbėta panašiuose mitinguose ir vėliau rašyta spaudoje, įgyvendinta

netolimoje ateityje. Mitingų kalbos rodė sovietinės valdžios ateities planus, mitingai buvo tarsi paruošiamieji darbai.

Kalėjusių politinių kalinių (komunistų) paleidimas iš kalėjimo tapo dar viena naujos valdžios akcija Šiauliuose, kuri atsispindėjo ano meto spaudoje ir buvo ne tik vietinės, bet ir respublikinės reikšmės įvykis, nes paleisti asmenys prisidėjo vykdant sovietizaciją ne tik Šiaulių regione.

Be politinių įvykių aprašymo, spaudoje randama ir buitinio (ūkinio) lygmens straipsnelių bei skelbimų, kas galėjo rodyti, kad visuomeninis gyvenimas vyksta savo vaga, bet spaudoje aprašomi sparčiai besirutuliojantys politiniai įvykiai užgožė šiuos vietinės reikšmės nutikimus. Galbūt buitiniai įvykiai buvo objektyviausiai nušviečiami ano meto spaudoje, nes jie tiesiogiai nelietė visais būdais kontroliuojamų politinių įvykių šalyje.

Publikuoti šaltiniai

10-tūkstantinė šiauliečių minia pagerbė Respublikos prezidentą (1940, birželio 16). *Įdomus mūsų momentas*, p. 1.

Apskričių karinių viršininkų pakeitimai (1940, birželio 30). *Lietuvos aidas. Rytinis*, p. 4.

Apskričių viršininkų paskyrimai (1940, birželio 20). *XX amžius*, p. 2.

Atleistas Jonišio burmistras (1940, birželio 30). *Įdomus mūsų momentas*, p. 3.

Atleistas notaras Vl. Kaveckas (1940, birželio 30). *Įdomus mūsų momentas*, p. 4.

Atleisti kalėjimo kapelionai (1940, birželio 30). *Įdomus mūsų momentas*, p. 3.

Bobų „karas“ (1940, birželio 30). *Įdomus mūsų momentas*, p. 4.

Bus dvi policijos nuovados (1940, birželio 30). *Įdomus mūsų momentas*, p. 3.

Buvusiems politiniams kaliniams sutikti Šiaulių komitetas (1940, birželio 25). *Lietuvos aidas. Rytinis*, p. 4.

Č. Liutikas – apskrities viršininkas (1940, birželio 30). *Įdomus mūsų momentas*, p. 1.

Finansų Ministro baudos (1940, liepos 01). *Lietuvos aidas. Rytinis*, p. 11.

Gerb. skaitytojų dėmesiai (1940, birželio 30). *Įdomus mūsų momentas*, p. 3.

Ir gen. Plechavičius pabėgo (1940, birželio 24). *Liaudies balsas*, p. 3.

Įvairios žinios (1940, birželio 17). *XX amžius*, p. 9.

Įvairūs įvykiai (1940, birželio 18). *Lietuvos aidas*, p. 1.

Karštai sveikiname darbo žmonių draugą Staliną (1940, liepos 02). *Tiesa*, p. 4.

Komunistai mirdavo, bet neišsižadėdavo liaudies ir neišduodavo darbo žmonių (1940, birželio 28). *Tiesa*, p. 1.

Kronika (1940, birželio 17). *Laikas*, p. 4.

Kronika (1940, birželio 24). *Laikas*, p. 4.

Liaudies namai (1940, birželio 30). *Įdomus mūsų momentas*, p. 2.

Likviduoti tautininkų ir jaunalietuvių daliniai (1940, birželio 30). *Įdomus mūsų momentas*, p. 4.

Milžiniška pergalės džiaugsmo manifestacija Šiauliuose (1940, birželio 30). *Įdomus mūsų momentas*, p. 1.

Ministro Urbšio VI. 15 d. 14 val. telegrama (1940, birželio 16). *Lietuvos aidas*, p. 6.

Naujas kultūros klubo vedėjas (1940, birželio 30). *Įdomus mūsų momentas*, p. 4.

Naujas policijos vadas (1940, birželio 30). *Įdomus mūsų momentas*, p. 3.

Naujas Radviliškio burmistras (1940, birželio 30). *Įdomus mūsų momentas*, p. 3.

Naujas saugumo pol. apyg. viršininkas (1940, birželio 30). *Įdomus mūsų momentas*, p. 3.

Naujas Savivaldybių departamento dir. V. Knyva (1940, birželio 21). *Lietuvos aidas*, p. 1.

Naujosios Gadynės Savanoriai-Kūrėjai, (1940, birželio 30). *Įdomus mūsų momentas*, p. 1.

Pabėgo saugumo polic. apyg. virš. Januškevičius (1940, birželio 23). *Įdomus mūsų momentas*, p. 1.

Padėka (1940, birželio 26). *Lietuvos aidas*, p. 2.

Paleisti į atsargą karininkai (1940, liepos 02). *Lietuvos aidas. Rytinis*, p. 4.

- Pas mus ir svetur (1940, birželio 16). *Įdomus mūsų momentas*, p. 3.
- Politiniai kaliniai paleisti iš provincijos kalėjimų (1940, birželio 22). *Lietuvos aidas. Rytinis*, p. 1.
- Smetoniško teroro auka (1940, birželio 22). *Lietuvos aidas. Rytinis*, p. 3.
- Smulkūs skelbimai (1940, birželio 25). *Lietuvos aidas*, p. 7.
- Spaudos ir Draugijų skyriaus vedėju paskirtas P. Kežinaitis (1940, birželio 23). *Įdomus mūsų momentas*, p. 4.
- Š. V. (1940, birželio 21). Šiauliai naujų įvykių šviesoje. *Lietuvos aidas. Rytinis*, p. 6.
- Šiauliai / Šiauliuose 88 abiturientai (1940, birželio 18). *Lietuvos aidas*, p. 1.
- Šiauliai entuziastingai įžengė į naująją gadynę Milžiniškas darbo žmonių mingas Šiauliuose (1940, birželio 28). *Lietuvos aidas. Rytinis*, p. 1.
- Šiauliai. Naujas apskrities viršininkas (1940, birželio 27). *Lietuvos aidas*, p. 6.
- Šiauliai (1940, birželio 20). *Lietuvos aidas*, p. 5.
- Šiauliai (1940, birželio 27). *Lietuvos aidas*, p. 6.
- Šiauliai (1940, birželio 28). *Lietuvos aidas*, p. 8.
- Šiauliečiai didžiųjų įvykių raidoje (1940, birželio 23). *Įdomus mūsų momentas*, p. 1; 3.
- Šiauliečiai reikalauja: Sutramdyti Liaudies priešus (1940, liepos 01). *Tiesa*, p. 4.
- Šiaulių apskr. viršininko skelbimas (1940, birželio 30). *Įdomus mūsų momentas*, p. 1.
- Šiaulių apskr. Karo komendanto įsakymas nr. 1 (1940, birželio 23). *Įdomus mūsų momentas*, p. 1.
- Šiaulių kronika. Baigiamasis muzikos mokyklos aktas-koncertas (1940, birželio 21). *Lietuvos žinios*, p. 6.
- Šiaulių s.d. kalėjime laikyti politiniai kaliniai išvydo savo laisvę (1940, birželio 23). *Įdomus mūsų momentas*, p. 1; 3.
- Teisybės nenuslėpsi (1989, vasario 14). *Tiesa*, p. 4.
- Tėvynėj ir pasaulyje (1940, birželio 18). *XX amžius*, p. 8.
- Tėvynėj ir pasaulyje (1940, birželio 21). *XX amžius*, p. 9.
- Tėvynėj ir pasaulyje (1940, birželio 24). *XX amžius*, p. 8.
- V. Knyva paskirtas Sav-bių Departamento direktoriumi (1940, birželio 23). *Įdomus mūsų momentas*, p. 1.
- Vargas su „jubilejiniais“ pinigais (1940, birželio 30). *Įdomus mūsų momentas*, p. 4.
- В литовских городах и деревнях (1940). *Правда*, 179, p. 6.

Literatūra

- Butkutė-Ramalienė, A. (1958). *Lietuvos komunistų partijos kova už tarybų valdžios įtvirtinimą respublikoje 1940–1941 m.* Vilnius: Lietuvos TSR mokslų akademija.
- Kancevičius, V. (1973). *1940 metų birželis Lietuvoje.* Vilnius: Mintis.
- Matusevičius, J. (2007). Raudonoji armija užima Šiaulius. Sovietinės valdymo sistemos sukūrimas. In J. Sireika (sudaryt.), *Šiaulių miesto istorija, 1940–1995* (p. 10–17). Šiauliai: Saulės delta.
- Nekrašius, J. (2009). Šiaulių spaustuvės ir spaudos leidiniai XIX a. – XX a. pradžioje, *Žiemgala*, 2, 41–53.
- Šarmaitis, R. (red.). (1978). *Lietuvos komunistų partijos apybraiža, 2 (1920–1940).* Vilnius: Mintis.
- Šiaulių spauda tarpukario laikotarpiu: laikraštis „Momentas“.* <https://www.savb.lt/siauliu-spauda-tarpukario-laikotarpiu-laikrastis-momentas/>
- Truska, L. ir Kancevičius, V. (1990). *Lietuva Stalino ir Hitlerio sandėrio verpetuose. 1939–1940 m. rugpjūčio 3 d. politinių įvykių kronika.* Vilnius: Mintis.